

KEMAL BİLBAŞAR'IN *DENİZİN ÇAĞIRIŞI* ROMANINI MEKÂNIN DÖNÜŞTÜRÜCÜ ETKİSİ BAĞLAMINDA OKUMAK

READING KEMAL BILBASAR'S NOVEL *THE CALLOF THE SEA* IN THE
CONTEXT OF THE TRANSFORMATIVE EFFECT OF SPACE

Cansu ORAL* – Abdullah ŞENGÜL**

ÖZ: Multidisipliner bir kavram haline gelen mekân, değişik açılardan değerlendirilebilen yorumsal bir zenginliğe sahiptir. Çünkü insanın barınma ve konumlanma gibi en temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere inşa edilen mekâna, zaman içerisinde farklı anlamlar yüklenir. Özellikle kurmaca metinlerde mekân, fiziksel yapısının dışında algısal boyutu da olan bir kavram olarak ele alınır. Mekânın algısal boyutunu, insan ile olan karşılıklı ilişkisi oluşturur. Dolayısıyla mekân incelemelerinde insanı, temel bir unsur olarak ele almak ve mekânı insandan insanı da mekândan bağımsız değerlendirmemek gerekir. Mekânın, çeşitli işlevlerinin yanında insanın yaşamını değiştirip dönüştürme ve yönetme gibi özelliği de vardır.

Bu çalışmada, Kemal Bilbaşar'ın 1941 yılında kaleme aldığı *Denizin Çağırışı* adlı eseri, mekânın dönüştürücü etkisi bağlamında incelenecektir. Bu anlamda mekânlar, fiziksel olarak değil algısal boyutta değerlendirilecektir. Çünkü mekânın dönüştürücü özelliği, ona algısal boyutta bakmayı gerektirir. Mekân, dönüştürme işlevini hem insan hem de onun temel var oluş alanları üzerinde gerçekleştirir. Romanda, küçük ve gelişmemiş bir kasabada beş yıl görev yapan bir öğretmenin, yaşamış olduğu ruhsal bunalımlar sonucu mekân değiştirmesi ancak gittiği yerlerde de psikolojik travmalardan kurtulamayıp sağlıklı bir hayata kavuşamaması anlatılır. Yazar, mekân tasvirlerinden faydalanarak bir öğretmenin değişik mekânlarla yaşamış olduğu ilişkileri ve çatışmaları yansıtır. Dolayısıyla mekâna geniş ölçüde yer veren bu kitap, mekânın dönüştürücü etkisi bağlamında incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Roman, Kemal Bilbaşar, *Denizin Çağırışı*, mekân, dönüştürücü etki.

ABSTRACT: *Space, which has become a multidisciplinary concept, has an interpretive richness that can be evaluated from different perspectives. Because, over time, different meanings are attributed to the space built to meet the most basic needs of people such as shelter and positioning. Especially in fictional texts, space is considered as a concept that has a perceptual dimension apart from its physical structure. It creates the perceptual dimension of the space and its reciprocal relationship with the human being. Therefore, in space studies, it is necessary to consider the human being as a fundamental element and not to evaluate the space independently from the person and the person from the place. In addition to its various functions, the space also has the feature of changing, transforming and managing people's lives.*

* Öğr. Gör. – Bitlis Eren Üniversitesi / Bitlis - cansu_oral@hotmail.com (Orcid: 0000-0002-5708-0027)

** Prof. Dr. – Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Nevşehir - asengul@nevsehir.edu.tr (Orcid: 0000-0002-6699-1308)

In this study, Kemal Bilbaşar's work called The Call of the Sea, written in 1941, will be examined in the context of the transformative effect of space. In this sense, spaces will be evaluated perceptually, not physically. Because the transformative feature of the space requires looking at it perceptually. Space performs its transforming function on both human and human's basic existence areas. In the novel, it is told that a teacher who Works in a small and undeveloped town for five years changes place as a result of mental depressions, but cannot get rid of psychological traumas and reach a healthy life in the places he goes. The author reflects the relationships and conflicts that a teacher has experienced with different places by making use of the descriptions of places. Therefore, this book, which covers space to a large extent, will be examined in the context of the transformative effect of space.

Keywords: Novel, Kemal Bilbaşar, The Call of the Sea, space, transformative effect.

Giriş

Fiziksel ve toplumsal bir olgu olarak mekân, insanın temel ihtiyaçlarından birini oluşturduğu için birçok bilim dalının olduğu gibi edebiyatın da ilgi alanına giren ve bu alanın kendine uygun metotlarıyla değerlendirilen zengin bir yapısı vardır. İnsana ait bireysel ve toplumsal durumların, edebiyatın anlam evrenini oluşturduğu kaçınılmazdır. Bu anlamda gerçek dünyanın yansımalarını kendisine malzeme repertuarı olarak seçen edebiyatı, özelde ise edebî metinleri içinde olduğu toplum ve mekânla birlikte değerlendirmek gerekir.

Geçmişten şu ana dek insanoğlu, belirli bir zaman ve mekân içinde yaşamını sürdürür. Aynı durum, edebî eserin dünyasında yaşayan insan için de geçerlidir. Bu anlamda insanı ele alan çoğu anlatı türü, mekândan ve zamandan bağımsız değildir. Çünkü *"ister gerçek ister kurgusal olsun, insan veya başka herhangi bir nesne, var olabilmek için bir mekâna ihtiyaç duyar"* (Şengül, 2010: 528). Özellikle anlatma esasına bağlı edebî metinlerin en önemlilerinden olan romanda, her zaman mekân unsuruna gereksinim duyulur. Bu anlamda mekân, romanın dünyasını inşa eden ve onu şekillendiren temel unsurlardan biri olarak görülür. Aynı zamanda romanın diğer unsurlarını da etkileyip onlara güç kattığı, yazarın niyetini ve amacını ortaya koyduğu düşünülür (Bourneur ve Quellet, 1989: 97).

Mekânın çeşitli tanımları yapılır. En basit haliyle mekân, romandaki olaylara ve roman kişilerinin eylemlerine ayrılmış bir zemin olarak görülür (Çetin, 2019: 135). Şerif Aktaş da mekânı, vaka zincirindeki olayların sahnesi olarak ele alır (Aktaş, 1991: 142). Her iki ifade de mekân, temel niteliği itibarıyla romanın en önemli öğelerinden biridir. Ferda Zambak'a (2007: 3) göre ise mekân, *"eşyaların belirli bir düzen yani kompozisyon şeklinde yer aldığı, vak'a zincirine bağlı bulunan birey ve birey dışındaki tüm canlı ve cansız unsurların öncelikle fiziksel mânâda varlıklarını kuşatarak anlatının türü ve konusuna göre, bireyi, üzerinde bulunduğu zeminle ruhî mânâda paradoksal ya da paralel ilişki içine sokabilecek alandır."* Bu tanımlar mekânın, olay örgüsünün gerçekleştiği salt bir zemin olmanın dışında insanı etkileyen ve aynı zamanda onun tarafından da etkilenen bir yapıya sahip olduğunu

gösterir. Kısacası Bland'in (2017: 274) belirttiği gibi mekân, olaylar dizisini ve karakterleri etkilediği oranda bütünün bir parçası sayılır.

Mekân, fiziksel yapısıyla insana var olma, barınma, konumlanma gibi imkânlar sunarken; insanın kendisi de eylemleriyle beraber mekânı bir "yer" olmanın ötesine taşıyarak ona ruh kazandırır. Çünkü bir kavram olarak yer, "kendisine yönelen ve kendisinin yön gösterdiği insan eylemlerine konu olmakla mekânlaşır" (Konyalı, 2015: 41). Birbirlerine bağımlı olan bu iki kavram arasındaki anlam ilişkisi, Karakaş'ın (2019: 18-19) ifade ettiği gibi mekânları toplumsallaştırırken insanları da mekânsallaştırır. Mekânla insan arasındaki ilişki ve etkileşim, neden-sonuç bağlamında değil; karşılıklılık yönünde gelişir. Nasıl ki insanın mekân üzerinde inkâr edilemez bir etkisi varsa, mekânın da insanın hayatı, düşünceleri ve eylemleri üzerinde belirleyici ve şekillendirici bir değişim / dönüşüm sağlama rolü vardır. Öte yandan mekân, insanın insanla olan ilişkisinin sağlanmasında, şekillenmesinde biçimsel olduğu kadar toplumsal bir işlev de görür.

Hem fiziksel hem de toplumsal boyutu ile çoğu disipline konu olan mekânın çeşitli tasnifleri yapılır. Türk edebiyatında anlatma esasına bağlı edebî eserler için kullanılan mekânlar, çeşitli sebeplerle farklılık gösterebildiği için onlarla ilgili yapılmış tasnifler de bu yönde değişiklik gösterir. Mekân tasnifiyle ilgili yapılmış çalışmalara bakıldığında, onun daha çok fiziksel yapısının ön planda tutulduğu görülür. Örneğin Nurullah Çetin'in *Roman Çözümleme Yöntemi* (2019), Safiye Akdeniz'in *Tanzimat Dönemi Türk Romanında Mekân* (2019), Zeynel Kıran-Ayşe Eziler Kıran'ın *Yazınsal Okuma Süreçleri (Dilbilim, Göstergibilim ve Yazınbilim Yöntemleriyle Çözümlemeler)* (2000), Ayşe Demir'in *Mekânın Hikâyesi Hikâyenin Mekânı* (2011), Mehmet Narlı'nın *Şiir ve Mekân* (2014), Özcan Bayrak'ın *Tevfik Fikret'in Şiirlerinde Mekân ve Algı* (2013), Beyhan Kanter'in *Şiirsel Kimlikten Mekânsal Sınırlara İkinci Yeni Şairlerinin Mekân Algısı* (2013) isimli çalışmalarda mekân, fiziki yapısı esas alınarak tasnif edilmiştir.

"*Romanda Mekânın Poetiği*" isimli çalışmasında Ramazan Korkmaz, (2017: 12-24) mekânı hem fiziksel hem de algısal boyutta ele alarak bir tasnif çerçevesi çizer. Korkmaz'a göre çevresel mekân, olay ağırlıklı eserlerde kullanılan ve üzerinden geçilen bir yer'dir. Bu mekânlarda henüz kişi-yer özdeşliği tam olarak sağlanamamıştır. Olay örgüsünün üzerine asıldığı bir vestiyer işlevi gören bu mekânlar, coğrafi nitelikteki bir güzergâh olmaktan öteye geçememiştir. Yani mekân, anlatılacak olaya sahne işlevi görmekle beraber kahramanların üzerinde gidip geldiği, eylemlerini gerçekleştirdiği bir zemindir. Ancak algısal mekânlar, kişi-yer ilişkisini sorunsal açıdan yansıtan, dönüştürülmüş, anlaşılmış yerlerdir; yalnızca topografik bir yer değil, anlam üreten, anıları barındıran, kişinin iç dünyasını yansıtan bir değerdir. Korkmaz, algısal mekânları da işlevleri itibarıyla "*Kapalı ve Dar Mekânlar*", "*Açık ve Geniş Mekânlar*" şeklinde ikiye ayırır. Dolayısıyla algısal mekânın esasını, insan-mekân ilişkisi oluşturur.

Roman incelemelerinde, çoğunlukla fiziksel yapısına odaklanıp insan ile olan ilişkisini kısa tuttuğumuz ve insanın yanında romanın diğer kurucu öğeleriyle de bir etkileşimi olduğunu kimi zaman göz ardı ettiğimiz mekânın, çeşitli işlevlerinin yanında değiştirme/dönüştürme özelliği de vardır. Bu anlamda, mekâna algısal boyutta bakmak, onun dönüştürücü bir işleve sahip olduğunu görmemize olanak sağlar. Bu çalışma, Kemal Bilbaşar'ın 1941 yılında yazıp 1943 yılında yayımladığı *Denizin Çağırışı* romanındaki mekânlara, algısal boyutta yaklaşmayı amaçlamaktadır. Romanla ilgili çeşitli incelemeler yapılmıştır. Mustafa Karabulut ve Necla Dağ, “*Ütopik Bir Mekân Arayışı Olarak Deniz (Denizin Çağırışı Örneği)*” isimli çalışmada, ütopya ve kent ilişkisi üzerinde durarak çocukluktan gelen travmaların, bireyin sonraki hayatı üzerinde ciddi sorunlara yol açabileceğine değinmiştir. Bunun dışında Ali Algül, romanı psikanalitik açıdan ele alan, Fatih Demir ise romandaki yabancılaşma olgusunu ön plana çıkararak bunun toplumcu gerçekçi anlayışla olan bağlantısına dikkat çeken isimlerdir. Dolayısıyla *Denizin Çağırışı* romanının, mekânın dönüştürme özelliği çerçevesinde incelenmeyişi, bu çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır.

Denizin Çağırışı'nda Mekânın Dönüştürücü Etkisi

Romanda mekânın kullanımı, hem yazara hem de romanın türüne göre değişkenlik gösterir. Çoğu yazarın, mekânı ele alışı ve işleyişi farklıdır. Romanda mekân, öncelikle “*olayların cereyan ettiği çevreyi tanıtmak, roman kahramanlarını çizmek, toplumu yansıtmak ve atmosfer yaratmak*” (Tekin, 2008: 129) yönünde kullanılır. Muhtevayı oluşturan bir unsur olarak mekân, aynı zamanda okuyucunun zihninde olaylar dizisinin nasıl bir mekân panoramasında gerçekleştiğinin zeminini de oluşturur. Öte yandan yazar, en belirgin işlevi olaylara sahne teşkil etme olan mekânı, “yardımcı, engelleyici ve yönlendirici bir unsur” olarak metninde kullanır.

Mekânın işlevi, bunlarla sınırlı değildir. Onun, romanı meydana getiren diğer terkipler üzerinde de belirleyici ve şekillendirici etkisi vardır. Bunlardan ilki, soyut bir kavram oluşuyla zamandır. Bu kavramın görünürlük kazanmasında, somut olarak ifade edilebilir bir hal almasında mekânın rolü büyüktür. O yüzden herhangi bir edebî metin üzerine yapılacak mekânsal okumalar, mekânın işlevini ortaya çıkardığı gibi, metnin yazıldığı dönem ve zaman hakkında da bilgi verir ve bunun için ayrıca önem taşır. Bunların dışında, edebî eserin okuyucusunu da düşünmek gerekir. Yazar, metnini oluştururken okuyucuyu da hesaba katar. Söz konusu kurgu eserin dünyasına okuyucuyu, tasarlamış olduğu mekânla, mekânın tasviriyle çeker. Artık romanı oluşturan bütün terkipler, okuyucunun muhayyilesinde ve mekân düzleminde ortaya çıkar.

Mekânın dönüştürme özelliği de vardır. Bu işlevi, insanla olan etkileşimi sayesinde ortaya çıkar. Dolayısıyla onun değiştirip dönüştürme özelliğini, hem insan üzerinde hem de insan hayatının temel belirleyenlerinde (cinsiyet, kimlik, bellek-hafıza, zaman vb.) görmek mümkündür. Kemal Bilbaşar'ın, 1941 yılında yazdığı *Denizin Çağırışı* adlı

eseri de, mekânın insan üzerinde nasıl bir dönüştürücü etki yaptığına örnek oluşturur. Roman, küçük ve gelişmemiş bir kasabada beş yıl görev yapıp yaşamış olduğu ruhsal bunalımlar sonucu mekân değiştiren isimsiz bir öğretmenin hayatını konu edinir. Kahraman, gittiği yerde de psikolojik travmalardan kurtulamayıp sağlıklı bir hayata kavuşamayınca intihar eder.

Kitap, olay örgüsüne sahne olan mekânların, fiziksel bir yer olmaktan çıkıp öğretmenin hayatını nasıl etkilediğini ve onu nasıl dönüştürdüğünü göstermesi açısından önemlidir. Romanda ismi verilmeyen öğretmen, hem uykusuzluk ve karanlık fobilerinden hem de çalıştığı kasabanın tekdüze ve sığ yaşamından sıkıldığı için ruhsal anlamda hastalanır. Kasabanın doktoru, kendisine gelecek en iyi ilacın içinde bulunduğu mekândan uzaklaşması, mavi denizin olduğu bir yere gitmesi olduğunu söyler. Burada Soyşekerci, *“Denizin simgesel anlamda bir yeniden doğuşu temsil etmesi nedeniyle bu çağrının, kişinin ruhsal büyümesini tamamlamasını ifade ettiğini belirtir”* (akt. Karabulut-Dağ, 2017: 141).

Öncelikle öğretmenin, karanlık fobisinden dolayı uykusuzluk çekmesi psikolojisini bozar. O, bu hastalığından babasını sorumlu tutar. Çünkü annesinden, babasının karanlıktan korktuğunu, lamba yanmadan kendisini uyku tutmadığını ve bu sebepten uykusuzluk çektiğini, deniz kenarında dolaşmaktan korktuğunu ve en sonunda da mavi sulara intihar ettiğini öğrenir. Babasının niçin kendini öldürdüğü bir sır halinde kalır. Aslında öğretmenin, söz konusu hastalığa maruz kalışı babasına benzemek isteğiyle ilgilidir. Büyüdükçe babasına benzediğini söylediklerinde çok memnun olan öğretmen, ruhen de ona benzemek için çok çabalar.

Sonrasında öğretmen, kendisiyle babası arasındaki benzerliği beğenmeyenlerin de bulunduğunu söyleyerek ve onların bu konuda haklı olduklarını da vurgulayarak bir tezatlık yaşar. O, bir yılan gibi kılıf değiştirmek insanlara mahsus bir şey olsaydı, bu mümkün kılınsaydı ilk olarak soyaçekim saydığı bu karanlık ve uykudan korkma halinden kendisini silkip çıkaracağını ifade eder. Ancak bu mümkün olmadığı için mekân değiştirmek, mavi denizin olduğu İzmir’e gitmek zorunda kalır. Çünkü kendisinde var olan bu hastalığa, mekân değişikliğinin iyi geleceği söylenir.

Öğretmenin psikolojisini bozan sebepler arasında içinde yaşadığı mekânın önemli bir etkisi vardır. Kendisi bu durumu şöyle açıklar:

“Ah o ilçe, o küçük kasaba, beni böylesine zavallı yapan orası değil miydi? Belki mayamda bozukluk vardı. Belki de ben gerçekten hasta yaratılmış bir adamdım. Ama hiç kuşkusuz beni hasta ve zavallı yapmakta o kasabanın büyük günahı vardı. Düşündükçe yalnız benim değil oraya gelen hükümet doktorunun da, savcının da, jandarma komutanının da az zaman sonra kabuk bağladıklarını ve bu kabuk içinde gizli bir derdin yumağını sardıklarını hatırlıyorum. Demek kasaba da suçluydu. Onun yıkık kalesinin dışları arasında çok insanın yaşama hevesleri törpülenmişti.” (Bilbaşar, 2020: 17).

Burada mekânın insan hayatı üzerinde nasıl dönüştürücü bir etki yaptığını görmek mümkündür. Çünkü öğretmene göre, kendisini bedbaht

hale getiren en önemli şey, beş yıldır görev yaptığı bu kasabadır. O, doğuştan hasta yaratılışlı bir adam olduğunu kabul etmekle birlikte mekânın etkisinin de bu hastalığı tetiklediğini açık bir şekilde belirtir.

Romanda, kasabaya gelen her yeni insanın, orayla ilgili birtakım projeleri anlatılır. Örneğin doktor, sıtmadan kırılan kasabada sivrisinek bırakmayacağını, savcı ve jandarma komutanı el ele vererek bütün düzenbazların önünü alıp kanun ve nizamı her şeyden üstün tutacaklarını söyler. Öğretmen ise, hazırladığı program ve projelerle “Beyaz Zambaklar memleketi” kurmanın hayali peşindedir. Ancak dönemin ileri gelenleri, bu projeleri gerçekleştirilmede onlara fırsat sunmaz. Öncelikle doktor, sıtmayla savaşmak için işe pirinç tarlalarından başlamak olduğunu düşünür. Bunun için sayfalar dolusu dilekçeler yazar. Ancak yukarıdakiler, bütün yazışmalara “*Kâfi miktarda kinin gönderilmiştir.*” (Bilbaşar, 2020: 18) diye karşılık verir. Çünkü il genel meclis üyelerinden Osman Nuri'nin çeltik fabrikası, söz konusu sıtmadan daha önemlidir. Doktor, işin aslını öğrendikten sonra küfürler içeren yazılar yazıp istifa etmeye kalkar ama karşılığında kendisinden tazminat istenince susup oturur. Jandarma komutanı ile savcı da, kanunun “yazılı bir metin” olduğunu kayısı bahçelerinde düzenlenen şenliklerde kendilerinin hazır bulunmaları gerektiği gün anlarlar ve okulda kendilerine bunun öğretilmediğini söylerler. Öğretmen ise, çocuk yetiştirmekten ziyade sınıf geçmenin esas alınması ve zengin çocukların kayırılması yönünde direktifler alır. Dolayısıyla idealleri olan bu tür insanlar, geldikleri ve havasını soludukları mekânın içindeki düzenle birlikte hayallerini ve umutlarını yitirirler. Öğretmen, bu düzenden kurtulabilmenin yolunu kasabayı terk edip İzmir'e gitmekte arar:

“Bununla beraber o küçük kasabada, gizli bir çağrının çekimiyle içimde yolculuk istekleri çağıldamaya başladığı zaman, İzmir'den başka bir yer bana daha sevimli görünmemiştir. Ölmüş bir zamanın masallarıyla hatırladığım ışıklı kıyılarda, “ilahların ayak izleri çoktan silinmiş” ve Aphrodite tapınakları çoktan yıkılmış da olsa, bir masal dünyasının avutucu ve unutturucu renklerini orada bulacağımı umuyordum.

...kasabasının kiremitsiz evleri, otsuz ve ağaçsız bir kayalık üzerindeki harap kalesi arkamda tozlu bir hararet içinde erirken dünyanın bütün yaşama istekleri içime dolmuştu. Kılıfını terk eden bir yılan kadar kendimi taze buluyordum.” (Bilbaşar, 2020: 12).

Böylelikle küçük bir kasabada, vesvese ve korkularıyla baş başa kalmış bir öğretmen, bilmediği bir semanın ve tanımadığı bir denizin maviliğinden şifa aramaya çıkar. Ancak durum sanıldığı gibi olmaz. Büyük bir umutla geldiği İzmir şehri de onu, marazi kişiliğinden kurtaramaz. O, bu şehre karşı daha ilk günden itibaren yabancılik korkusu duymaya başlar. Gece yarısı indiği ve korku duyduğu İzmir şehrinde, ...Palas adında bir otele yerleşir. Otel kâtibinin meslek nezaketiyle öğretmen, Avrupa örneğine göre hazırlanmış odaya girdiği zaman, beş yıl havasını teneffüs ettiği, emellerinin ve arzularının pörsüdüğü kasabayı hatırlar. Orada kaldığı odanın içini tasvir

ederek nasıl bir mekânda yaşantı sürdürdüğünü ve mekânın kendisi üzerindeki etkisini anlatmaya çalışır:

“Aslında böyle gösterişli bir otel odasında, ayaklarımı uzatıp keyifle yatarken duvarlarında İran Şehinşahi ile Atatürk’ün üniformalı taşbasmaları sararmış, sinek tükürükleriyle kirlenmiş resimleri asılı olan küçük odamı; penceresinin kırık camına yapıştırılmış eski Türkçe *Karagöz* gazetesindeki basur ilanını; pencere pervazında acemi bir elin karaladığı anı yazısını; masamın üzerindeki çatlağı sigara kâğıdıyla tutturulmuş isli lamba şişesini; ambalaj kâğıtlarına sarılmış kitaplarımı hatırlamak, beni küçültecek değildi. Çünkü kırmızı peştamal önlüğü ile kahveci çırağından, yakası kirli deri ceket giyen çeltik fabrikası sahibi Osman Nuri Bey’den topal kaymakama varıncaya dek, o kasabanın tüm insanlarından uzak yaşamıştım.” (Bilbaşar, 2020: 29).

Yeni bir mekân olarak otel, öğretmene kasabadaki hayatını hatırlatmaya devam eder. O, odasındaki gardırobun önüne geçip soyununca, boy aynasında kendini spor ceketli, golf pantolonlu ve kasketli hayal eder ve uzun zamandan beri kendisini ihmal ettiğinin farkına varır. Burada mekân değişiminin insana nasıl yansıdığı ve onun üzerinde nasıl bir dönüşüm yaptığı açıkça görülür. Tekdüze ve sıkıcı bir kasabadan dolayı kendi iç dünyasına yönelen, korkuları ve takıntılarıyla başa çıkamayıp ruhsal anlamda bozukluk yaşayan öğretmen, İzmir’deki otel odasında bir anlığına da olsa üzerindeki bu esef verici havadan uzaklaşır. Otel odasında kasabadaki hayatı hatırlayınca, bu iki mekân arasında çatışma yaşar. Çünkü her iki mekânın, onun üzerindeki etkisi farklı yansımalarda olur. Öğretmen, çamaşırlarını çıkarmak için elini bavuluna attığında, büyük bir hayal kırıklığı yaşar. Çünkü oda içerisindeki eşyaların yanında kendi bavulu, acınacak derecede eski kalır. Hatta böyle bir bavulun sahibi olduğu için de utanır. Kendisi gibi zevk sahibi bir insanın, maroken bir bavulu olması gerektiğini düşünür. Bu ezik tablodan kurtulabilmek için, bavulunun istasyondaki dikkatsiz hamallar tarafından değiştirildiği yalanını uydurur ve kendini buna inandırmaya çalışır. “*Hey gidi kasaba, beni ne hallere koymuşsun?*” (Bilbaşar, 2020: 31) diyerek, mekânın kendisi üzerindeki dönüştürücü etkisini örneklemeye çalışır.

Otel kâtibine, kendi bavulunun istasyonda değiştiğini ve eşyalarının kendisiyle birlikte gelmediğini söyleyen öğretmen, ondan kendisi için yeni çamaşırlar getirmesini ister. Kâtip, ütüden geçmiş ama kullanılmış çamaşırlar verebileceğini söyler. Bunun üzerine sert bir tavırla kâtibin eline sıkıştırdığı birkaç lirayla öğretmen, kendisine de çamaşıra da ihtiyacı kalmadığını ifade ederek, kâtibin nazarındaki saygınlığını ve itibarını korumak ister. Hatta iş gereği otel kâtibini, odadan ayrılmadan önce cebinden çıkardığı not defterine, öğretmenin adresini sorunca o, yanlış bilgiler verir. Kendisinin gazeteci olduğunu ve İstanbul’dan geldiğini not ettirir. Dolayısıyla öğretmen, mekânın etkisiyle bir kimlik değişimi yaşar. Mekân, sahip olduğu ayırıcı özellikleriyle insana, bir kimlik kazandırır. Çünkü o, bir kimlik üretme aracıdır. Romanda öğretmen, ismi verilmeyen lüks bir otelin etkisiyle öğretmenlikten gazeteciliğe doğru bir değişim geçirir. Çünkü

kendisini, böyle bir mekânda öğretmen olarak tanıtırsa ilgi ve itibar göremeyeceğini düşünür. Mekânı hissediş şekline göre oluşan mekânsal algı, öğretmenin davranışlarını etkilediği gibi üslûbunu da şekillendirir. O, gazetecilik mesleğini kendinde içselleştirerek mekâna karşı aidiyet ilişkisi kurmaya çalışır.

Otelin banyosunda, beş yıldan beridir nasıl ağır koşullar altında yaşadığını hatırlayan öğretmen, birdenbire kaç saattir ipe sapa gelmez garip yalanlar uydurup böbürlenmekten yorulur ve mizacına bir durgunluk gelir. Konforu yerinde otel yaşantısını, doğduğu günden beri yaşayan insanlarla kendisini mukayese eden öğretmen, her konuda Tanrı'nın onu yoksul yarattığını ve mutluluk hazırlarından mahrum ettiğini düşünerek karamsarlığa bürünür. Tam bu sırada gözüne, karşısındaki duvarda odanın nemiyle buğulanmış bir ayna ilişir. Onun terli yüzüne bakarken çocukluğunu, annesinin çamaşıra gitmediği bazı kış günlerinde, pencere önündeki minder üzerinde, ona kalın çoraplar örerek masal anlattığı günleri anımsar. Burada ayna metaforu önemlidir. Çünkü mekânın olduğu gibi eşyanın veya herhangi bir nesnenin de dönüştürme gücü vardır. Özellikle geçmiş zamanlar, mekân ya da eşya aracılığıyla hafızada yeniden inşa edilebilir. Bu anlamda mekânın ve içinde var olan her bir eşyanın, soyut bir kavram olan zamanla çok sıkı bir ilişkisi vardır. Çünkü mekân, "*bir zamanı içerir, zaman da bir mekânı*" (Lefebvre, 2014: 141). Her şeyden önemlisi mekân, soyut bir kavram olan zamanın görünürlük kazanmasında etkili bir unsurdur. O, "*peteklerinin binlerce gözünde zamanı sıkıştırılmış olarak tutar*" (Bachelard, 2017: 39). Geçmişte olup bitenleri hafızasına kaydederek bellek işlevi görür. Dolayısıyla geri getirilemeyen zamanların, mekân ya da bir nesne aracılığıyla hatırlanması muhtemeldir. Kişi, bunlar sayesinde kayıp giden zamanın izini sürebilir.

Mekân, içindeki eşyalarla bütünlük sağlayan bir unsurdur. Dönüştürücü etkisini, bu nesnelere varlığıyla oluşturur. Yani mekân, içindeki nesnelere alan açıp onları gelişigüzel konumlandırırken eşyalar da varlıklarıyla beraber mekânı bir yer olmanın ötesine taşır ve ona anlam kazandırır. Dolayısıyla mekân değerlendirmelerinde, içindeki nesnelere de hesaba katmak gerekir. Çünkü bu nesnelere ya da eşyaların da insan üzerinde dönüştürücü etkisi olabilir. Nasıl ki mekân, anıları harekete geçirmede yaratıcı bir güçse, aynı şey eşyalar için de geçerlidir. Ayna, öğretmene anılarını hatırlatırken aynı zamanda onun ruh halini de değiştirir. Bu nesne sayesinde o, çocukluk günlerindeki annenin şefkatli koruyuculuğuna erişmek ister. İçinde bulunduğu ya da boğulduğu ruhsal bozukluğun yalnızlığında ve çıkmazında, bir anne elinin okşayışından mahrum kalmak onu mutsuz eder.

Öğretmen, temizlik konusunda da takıntıları olan bir insandır. Özellikle otel odasının banyosunda bulunurken burada yaşlı ve hastalıklı insanların yıkanmış olabileceğini, bunlardan bir bölümünün sırtlarında sivilceler bulunduğunu, hatta bazısının bir ilçe merkezinden ya da şehirdeki

namuslu bir ev kadınından alınmış cinsel hastalığı olduğunu düşünür. Düşündükçe midesinde bir bulantı, sırtında ürpermelerin dolaştığını hisseder ve bu ürpermeler cinsel bir tiksinnmeye sebebiyet verir. O, kendisindeki bu hallerin sebebi olarak yine kasabayı gösterir. Kasabadan dolayı kadınlarla olan ilişkisi problemlidir. Çünkü buradaki kadınların hastalıklı olduğunu düşünür ve bunun için de hepsinden uzak durur. Ne erkekleriyle dost olabilir ne de karlılarıyla yarenlik kurabilir. Dolayısıyla öğretmen:

“Benim gibi, frenginin yerel hastalık haline geldiği bir kasabada beş yıl oturmuş bir insanın, böyle sinirsel bulantılara tutulması kadar doğal ne vardır? Açsısında yemek yiyemediğim, ekmeğini tekrar ateşten geçirmek zorunluluğunu duyduğum, kahvesine gidemediğim, eşyalarına el süremediğim, öğrencilerini bile okşayamadığım o kasabada, beş yıl, gergin bir uyanıklık içinde yaşamak neye mal olurdu?” (Bilbaşar, 2020: 35)

diyerek kasabanın, kendisini yalnızlaştırıp etrafına karşı yabancılaştırdığını ifade eder.

Otel odasındaki karyolaya uzandığında uzun zamandan beri böyle rahat bir yatakta uyumadığını düşünen öğretmen, yine kasabayı ve han odasındaki küflü yatağını hatırlar. Dolayısıyla otel, içindeki eşyalarla birlikte cehennemden bir farkı olmayan kasabayı hatırlatmak için ön plana çıkmış gibidir. Han odasındaki yatağına, her akşam başka bir adam olarak girdiğini söyleyen öğretmen, ne kadar ondan kaçsa da en sonunda tamamen onun olduğunu dile getirir. Öte yandan öğretmenin, çocukluğunda dinlemiş olduğu masallardan kalma bir “sarışın kadın” takıntısı vardır. İzmir’e onu bulmak için geldiğini söyler. Bir gün otelde, sarışın bir kadınla karşılaşır ve hayallerindeki kadının o olduğunu düşünür. Ancak sarışın kadın, onu umursamaz ve kısa bir süre sonra otelden ayrılır. Onun ayrılması üzerine öğretmen de otelden çıkar. Bir saplantı haline getirdiği sarışın kadını, bir gün mutlaka bulacağını dile getirir.

Otelin, ekonomik gücüne uymaması üzerine öğretmen, pansiyona yerleşmeye karar verir. Mektepten arkadaşı Hamit’le birlikte pansiyon ararlarken bir aileye ait olan evin pansiyon odasının boşaldığını öğrenir ve hemen orayı kiralar. Pansiyon sahipleri Pakize ve Hasan çiftinin on beş-on altı yaşlarında ortaokula giden Zehra isminde bir kızları vardır. Öğretmen, bu eve yerleştikten sonra kendinde huzur bulmaya başlar. Hatta:

“Taraçada, denize karşı kurulmuş beyaz örtülü masa etrafında, ana, kız ve ben oturduğumuz zaman, kendimi küçük han odasıyla ve o musibet kasabayla sınırsızlığa dek ilişkisini kesmiş, aile yaşantısına girmiş bir adam saydım.” (Bilbaşar, 2020: 62).

diyerek sıcak bir aile yuvasının hüküm sürdüğü bu evin, bir nebze de olsa kendisindeki vesvese ve takıntıları ötelediğini söyler. Çünkü o, küçüklüğünden itibaren aile yaşantısına hasret kalmış biridir. Bu durum onun, ruh haletini etkileyerek sonrasındaki yaşamına da tesir eder. O yüzden kasaba, sıcak bir aile yuvası sunmadığı gibi kasvet verici havasıyla onu, hastalıklı biri haline getirir. Dolayısıyla öğretmen, hem kendi ailesinde

hasret kaldığı hem de kasabada hiç göremediği bu aile şefkatinin tadını çıkarmaya çalışır.

Bir zaman sonra mahalleli, evinde genç bir kız olmasına rağmen bekâr bir adamı kiracı olarak evine alan Pakize ve Hasan çifti için dedikodular çıkarmaya başlar. Hatta öğretmen, her dışarı çıkışta, mahalle sakinlerinin gülüşme ve konuşma sataşmalarına maruz kalır. Ancak mahallelinin, kendilerince küçük düşürme saydıkları bu saldırılar, öğretmene garip bir zevk vermekten başka bir şey yapmaz. Bir mahalle halkını oyalayacak kadar önemli bir kişi olmanın gururunu yaşayan öğretmen; *“bu semtten ayrılmak, bana bir hükümdarın tahtından feragat etmesi kadar ağır geliyordu”* der (Bilbaşar, 2020: 81).

Bununla birlikte öğretmen, kafes arkasından kendisini gözetleyen kadınların, ondan “Müdür Bey” şeklinde bahsettiklerini duyar. Öğretmen bu ihtimalin, ev sahipleri tarafından yayılmış bir yalandan ibaret olduğunu ve komşularını kışkırtmak için genç kiracılarının bir kasabada ortaokul müdürü olarak çalıştığını söylemelerinden kaynaklandığını düşünür. Ancak o, bu durumdan hiç de şikâyetçi değildir. Aksine müdür olarak tanınmanın kendisini mutlu ettiğini söyler.

Mekânın dönüştürücü etkisini hem insan üzerinde hem de insan hayatının temel belirleyenlerinde aramak gerektiğini ifade etmiştik. Bu anlamda insanla ilişkili olan kimlik kavramının, mekânın etkisiyle dönüşebileceğini söylemek mümkündür. Örneğin otelde gazeteci olarak bilinen öğretmen, pansiyoner kaldığı evin mahallesinde okul müdürü olarak tanınır ve bunun keyfini yaşar. Dolayısıyla öğretmen, bulunduğu mekânın özelliklerine göre kimlik değişimi yaşar. İşte bu kimliksel dönüşümü yaşatan şey, mekânın kendisidir. Yani insanın kendini tanıma ve ifade etme biçimi olarak tanımlayabileceğimiz kimlik, mekânın etkisiyle değişip dönüşebilir. Çünkü insanın kimliği, yaşadığı yere göre şekillenir. Öğretmen de, mekân değişikliğiyle beraber bulunduğu yere göre kimlik değiştirir.

Öğretmen bir gün, tüm hane halkını yanına alarak Marulartası’na gider. Burada, Zehra’dan hoşlandığını fark eder. Aynı durum Zehra’da da görülür. Ayrıca bu bahçe, öğretmenin ruh haline de iyi gelir. O, kendisindeki değişimi sevinç gözyaşları içinde şöyle anlatır:

“Bu bahçeye ayak bastığım andan beri toprağın iyiliğini kendimde hissediyordum. Ağaçlarda seslerini işittiğim böcekler, gübre yığınlarından yükselen kokular, bulutsuz mavilik, hâsılı her şey, bana topraktan gelen iksirle ilişkili görünüyordu. Kalbimde iyilik duyguları, utangaç çırpınışlar duyuyordum. Ah, bu dut ağaçlarının gölgesinde, bozulmuş ‘ben’den kurtularak toprağın tadını, hazlarını bana geri verecek olan eski ‘ben’e mi kavuşuyordum? Gözlerime sevinç yaşları doldu.” (Bilbaşar, 2020: 94).

Kısa bir anlığına da olsa Marulartası, kasabadaki tekdüze ve durağan bir yaşantıya saplanıp kalan ve psikolojisi bozulan öğretmene ilaç gibi gelir. O, uzun zamandan beri yaşayamadığı aşk duygusunu da burada tatmaya başlar.

Zaman ilerledikçe öğretmen, Zehra'ya karşı olan aşk duygularını bir deftere yazar. Defteri açıp okuyan Zehra'nın, aynı şekilde karşılık vermesi üzerine o, bu defterin yeni alın yazısı olduğunu düşünür. Çünkü defter onları, hızla girdabı içine çeker. Herkesten gizli, beyaz kâğıtlarda sevgilerini yaşamaya başlayan bu ikilinin, defter dışında konuşabilecekleri bir ortamları yoktur. Bir eşya ya da nesne olarak defterin, bu insanları kendisine doğru çekmesi onun dönüştürücü etkisini göstermesi açısından önemlidir. Bunun üzerine öğretmen, Zehra ile nişanlanmaya karar verir. Arkadaşı Hamit'i yanına alarak çarşıya iner, pahalı kumaşlar seçerek nikâh töreninde kullanılmak üzere takım elbise diktirir. Öğretmene göre artık, evdeki kimliği değişmiştir. Kimliğiyle birlikte üzerine giydiği elbiselerle fiziki olarak da değişen öğretmen, kendini daha güçlü hissetmeye başlar. Ancak o, Zehra ile nişanlandıktan sonra bambaşka bir hale bürünür. Takılan yüzüğün kendi özgürlüğünü kısıtladığını düşününce Zehra'dan uzaklaşmaya başlar. Kendi içinde çatışmalar yaşamaya devam eder. Ruhundaki bu gelgitler, kötü anıların canlanmasına sebebiyet verir. O, ne kadar şık elbiseler giyilmiş olsa da, kötü anıların elbiselerden daha güçlü olduklarını söyler. Hatta gökyüzünün maviliğini, sonsuzluk ülkesi olmanın dışında, gamlı ve karanlık bir hiçlik boşluğu olduğunu da düşünür.

Parmağına takılan yüzüğün ruhunu sıkıya başladığını söyleyen öğretmen, Zehra ve ailesinden uzaklaşmak ister. Bu yüzden sabahın erken saatlerinde evden kaçıp gider. Bir zamanlar kendisine her şeylerini vermek isteyen bu ailenin sıcak kolları, onda boğucu bir etki yapmaya başlar. Hatta Zehra ile kendisinin alın yazısı olarak düşündüğü defteri bile kaldırır. Çünkü ona baktıkça kendinden utanır. Pakize Hanım'ın, birbirlerine daha çok kaynaşınlar diye onları evde yalnız bırakması üzerine öğretmen, evden kaçıp gider. Onun düzenlediği gezintilere gitmez. Sinemaya götürmek isteyişini bile büyük bir korkuyla reddeder, mazeretler uydurur. Çünkü sinema karanlık bir mekândır. Öğretmen, güneş aydınlığında kurduğu düzeni mahvettiği için karanlığa düşmandır. Ona göre sinema, karanlığa açılmış bir penceredir. O, sinema mekânının kendisi üzerindeki değiştirici etkisini şöyle anlatır:

“Ölümsüz yokluk içinde, aldatıcı dünyamızı hatırlatan bu karanlık salonda, ölüm terleri dökerdim. Sinema bana göre bir eğlence değildi. O, çıldıran bir dünyanın sakinleri için bulunmuş bir eğlence idi. Ben, Yunan tiyatroları gibi güneşin altında, güzelliği, mutluluğu yakalamasını bilen oyunlardan hoşlanırdım. Çünkü güneş aydınlığında ölümler insanın sırtını ürpertmezlerdi. Gerçek mutluluk ve gerçek uygarlık güneş aydınlığında idi ve o devir gelmiş geçmişti.” (Bilbaşar, 2020: 119).

Öğretmen, sinemadan ayrıldıktan sonra bir daha Zehraların evine gitmez. Kendisinde yeniden sarışın kadın saplantısı başlar. Parkta arabacı olduğunu söyleyen Hasan isminde bir sarhoş ile tanışır. Hasan'ın kardeşi Adalet'i görünce, onun oteldeki sarışın kadın olduğunu düşünür. Adalet'in evine kiracı olarak yerleşir, onunla birlikte yaşamaya başlar. Ancak Adalet, öğretmenin sandığı kişi değil, gerçekte bir hayat kadınıdır. Aradığı

mutluluğu Adalet'te bulan ęretmen, bu gerçeği ęrenince yıkılır ama yine ondan vazgeçemez. Bütün kazandığı parayı Adalet'e harcar. Uzun zamandır haber alamadığı kasabadaki işinden de atıldığını ęrenir. Dolayısıyla parasız kalan ęretmen, Adalet tarafından da istenmez. O, bir yandan Zehra'ya haksızlık yaptığının pişmanlığını yaşarken diğer taraftan hem işinden atılışına hem de Adalet'in böyle terk edişine üzölür.

Her şeyinden olan ve büyük bir çıkmaza düşen ęretmen, büyük bir sefalet içine girer. Açlıktan dolayı çöplerdeki artık yemekleri yemeye başlar. Kendisine yardımcı olan ve ekmeğini bölüşen bir hamalla birlikte taşıma işine girer. Çünkü arkadaşının, taşıma işinden kazandığı paralarla kendisini beslemeye çalışması ağrına gider ve onunla birlikte çalışmadıkça bu paradan yararlanmaya hakkının olmadığını düşünür, işe koyulur. Bir gün yolda Zehra'yı gören ęretmen, ondan beklemediği tepkiler alınca hayal kırıklığına uğrar. Arkadaşıyla deli gibi içip sarhoş olduktan sonra, denizin kendisini çağırdığını söyleyerek tıpkı babası gibi mavi sularda intihar eder.

Sonuç

Kendisine yaşam alanı oluşturma noktasında mekânlar inşa eden insanlar, bir zaman sonra bu mekânların dönüştürücü etkilerine maruz kalırlar. Çünkü mekân, fiziksel bir yer olmanın ötesinde, insanın yaşam biçimini etkileyen, ona bir kimlik kazandıran ve insan anılarının barınağı olan bir yerdir. Bu anlamda incelediğimiz *Denizin Çağırışı* romanı, mekânın ęretmen üzerindeki etkilerini ve onun mekânla birlikte geçirdiği dönüşümleri yansıtmaları bakımından önemlidir.

Kasabanın hayat koşulları ve yaşam tarzı, ęretmeni hem kendisine hem de çevresine karşı yabancılaştırır. ęretmen, kabuğuna çekilip insanlarla iletişim kurmayı keserek, kendisinde var olan huzursuzluğu aşmayı düşünür. Doktor tarafından hastalığına sunulan reçete, bir mekândır. Şifa aramaya çıktığı şehir, ona ilaç sunmadığı gibi elindekileri de kaybetmesine neden olur. İzmir'deki otel odası, pansiyon, Adalet'in evi, sokak ve çöplük gibi mekânlar, ęretmene dönüşüm yaşatması açısından önemlidir.

ęretmenin kasabada başlayan dönüşümü, otelin lüks ve konforlu ortamında devam eder. O, böyle bir mekânda sıradan bir ęretmen olarak değil zengin ve önemli biriymiş gibi tanınmak ister. Bunun için hem kaprisli davranmaya çalışır hem de bol bol bahşış dağıtır. Bir zaman sonra ęretmenin işinden kovulup parasız kalması onu, hamallığa ve dilencililiğe kadar sürükler. Dolayısıyla başta genç ve idealleri olan ęretmen, bulunduğu kasabanın etkisiyle birtakım ruhsal bozukluklar yaşayıp umudunu ve mutluluğunu yitirir. Gittiği otelde gazeteci, pansiyoner kaldığı mahallede ise müdür olarak tanınması onun hem ruhunu okşar hem de mekânların özelliklerine göre şekil almasını ifade eder. Ancak sonrasında içine düştüğü sefalet ortamı, ęretmenin dilenci ve hamal gözükmesine neden olur. Yani mekân ve şartlar değiştikçe ęretmenin kendisi de, kimliği de dönüşmeye başlar. Kısacası bu romanda, gerek mekânın gerekse içindeki eşyaların bir

bütün halinde ve üstlendikleri rollerle insanın yaşantısı üzerindeki etkisi aktarılmaya çalışılmıştır. Bu durum, mekânların dönüştürücü bir özelliğe sahip olduklarını gösterdiği gibi aynı zamanda onların statik ve durağan bir yapıda olmadıklarını da kanıtlar niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Akdeniz, S. (2019). *Tanzimat dönemi Türk romanında mekân*. İstanbul: Kriter.
- Aktaş, Ş. (1991). *Roman sanatı ve roman incelemesine giriş*. Ankara: Akçağ.
- Algül, A. (2014). Kemal Bilbaşar'ın *Denizin Çağırışı* romanına psikanalitik açıdan bir bakış. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 11(20), 7-26.
- Bachelard, G. (2017). *Mekânın poetikası*. (çev.: Alp Tümertekin), İstanbul: İthaki.
- Bayrak, Ö. (2013). *Tevfik Fikret'in şiirlerinde mekân ve algı*. İstanbul: Kesit.
- Bilbaşar, K. (2020). *Denizin çağırışı*. İstanbul: Can.
- Bland D. S. (2017). Romanda fiziksel ve sosyal-kültürel çevre. *Roman Teorisi*, (Çev.: Sevim Kantarcıoğlu), 275-291, Ankara: Akçağ.
- Bourneur, R. – Quillet, R. (1989). *Roman dünyası ve incelemesi*. (Çev.: Hüseyin Gümüş), Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Çetin, N. (2019). *Roman çözümleme yöntemi*. Ankara: Akçağ.
- Demir, A. (2011). *Mekânın hikâyesi hikâyenin mekânı Türk hikâyesinde mekân (1870-1922 dönemi)*. İstanbul: Kesit.
- Demir, F. (2018). Kemal Bilbaşar'ın *Denizin Çağırışı* adlı romanında yabancılaşma olgusu ve bunun toplumcu gerçekçi anlayışla bağlantısı. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (24), 180-190.
- Kanter, B. (2013). *Şiirsel kimlikten mekânsal sınırlara ikinci yeni şairlerinin mekân algısı*. İstanbul: Okur Akademi.
- Karabulut, M. – Dağ, N. (2017). Ütopik bir mekân arayışı olarak deniz (Denizin Çağırışı Örneği). *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 3 (1), 136-147.
- Karakaş, M. (2019). Kent, mekân ve toplum: Mekân sosyolojisine giriş. *Kent, Mekân ve Toplum*, 15-40, Ankara: Tezkire.
- Kıran, Z. – Eziler Kıran, A. (2000). *Yazınsal okuma süreçleri (Dilbilim, göstergebilim ve yazınbilim yöntemleriyle çözümlemeler)*. Ankara: Seçkin.
- Konyalı, B. Ş. (2015). *Edebî mekânın poetikası*. Samsun: Etüt.
- Korkmaz, R. (2017). Romanda mekânın poetiği. *Romanda Mekân (Romanda mekân poetiği ve çözümlemeler)*, (Ed. Ramazan Korkmaz - Veysel Şahin), 9-26. Ankara: Akçağ.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi*. (Çev.: Işık Ergüden), İstanbul: Sel.
- Narlı, M. (2014). *Şiir ve mekân cumhuriyet dönemi (1920-1950) Türk şiirinde şiir-mekân ilişkisi*. Ankara: Akçağ.
- Şengül, M. B. (2010). Romanda mekân kavramı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (11), 528-538.
- Tekin, M. (2008). *Roman sanatı-1: Romanın unsurları*. İstanbul: Ötüken.
- Zambak, F. (2007). *Türk romanında mekân*. Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

“İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Makale konusu ve kapsamı etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / *The subject and scope of the article do not require an ethics committee approval.*

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / *There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.*

Katkı Oranı/Author Contributions: Çalışmanın hazırlanması sürecinde her iki yazar da eşit miktarda katkı sunmuştur. / *Both authors contributed equally to the preparation of the study.*